

РЕФОРМА БРАКА И ЗАШТИТА ДЕЦЕ И МАЈКИ У
СОВЈЕТСКОМ САВЕЗУ*)

Прошле године, 8 јула, донео је Президијум Врховног со-
вјета СССР један указ којим су наређене значајне измене у
области породичног права, предвиђено повећање материјалне
помоћи бременним женама и мајкама ради издржавања и
васпитања деце, прописане мере чија је сврха потстицање на
рабање што више деце и појачана заштита мајки и деце. Пре-
поручено је врховним совјетима савезних република да у са-
гласности са овим указом изврше потребне измене у законо-
давствима савезних република.

Све те мере унутрашње су повезане и чине једну орган-
ску целину. Оне су повезане сврхом и инспирисане истом иде-
јом. То је врло јасно изражено у првој реченици увода
овог указа: „Старање о деци и мајкама и о ојачању поро-
дице било је увек један од најважнијих задатака совјетске
државе”. И заиста, ако се погледа на законе који су од ок-
тобарске револуције донети о стварима из ове области, од-
мах ће се увидети да је совјетски законодавац увек посве-
ћивао нарочиту бригу свим проблемима који интересују по-
родицу, а нарочито њене изложеније чланове, жену и дете.
Његова основна мисао увек је била да жени, а нарочито мај-
ци, и детету осигура што већу стварну заштиту у оквиру по-
родице и иначе.

Још у првим законодавним мерама донетим одмах после
револуције, као на пример у законнику о браку, породици и
старатељству, изгласаним 16 септембра 1918 године, та тежња
је дошла до изражаја. У доцнијим законодавним мерама,
којима су први закони допуњавани или из основа мењани,

*) Предавање одржано 3 јула 1945 г. у Друштву за културну са-
радњу са Совјетским Савезом .

она је остала његов сталан инспиратор. Она даје смисао и мерама прописаним указом од 8 јула 1944 године.

Совјетско законодавство о браку и породици претрпело је током времена дубоке промене. Било је случајева, као што ћемо то видети, када је законодавац напуштао потпуно један систем и прихватао други. Пристрасна страна критика видела је у томе знак несигурности мисли, узмицање доктрине пред стварношћу. Уистини, мисао законодавца и сврха његових радњи у овој области током времена остале су исте. Објективно проучавање историје совјетског законодавства о браку и породици показује да је законодавац био увек инспирисан истом мишљу, а то је да што боље обезбеди мајку и дете и да осигура равноправност и слободу супруга.

Али свако време има своје потребе и своје могућности. Од више сврха које се желе постићи, једне су прешније и лакше се могу постићи, а друге су теже и могу или морају мало чекати, било зато што се још не располаже потребним средствима, било зато што је постизање једних условљено остварењем других. У једном моменту један непосредни објективни абсорбује главну пажњу законодавца; после извесног времена, кад је он достигнут, пажња законодавца окреће се другом и усредсређује се на његовом постизању. Реализовање првог ствара нове прилике и даје могућност за остварење другог. Кад је први проблем решаван, биле су у погледу другог предузете извесне провизорне мере; кад се приступи темељном решавању другог проблема, те провизорне мере постају непотребне. Може се чак догодити да дефинитивно решење проблема буде технички сасвим супротно провизорном решењу које је добио у претходној фази, иако је руководна мисао законодавчева остала иста. За озбиљног и објективног критичара, који се не задржава на површини појава и уме да прави потребне разлике, то никако не мора значити напуштање основне мисли. Основна мисао је можда реализована потпуно баш на тај технички супротан начин.

Ради илустрације овога ево само једног примера, узетог из нашег предмета. У совјетском праву било је од самог почетка дозвољено ванбрачној мајци да доказује ко је отац њеног детета, да би од њега добила потребно издржавање за дете. То правило познају нека савремена права, а познавала су га и нека стара права. У његов прилог могу се навести многи разлози, разлози морала, правичности, разлози економске и социјалне природе. Углавном они се свде на то да онај који је стварно отац детета, треба да према детету има и дужности оца, а пре свега дужности издржавања, и да се уопште стара о њему. То говори у прилог овог правила. Али има разлога и против њега.

Утврђивање очинства није ни мало лака ствар. За брачну децу закони прибегавају ономе што правници зову претпоставка: за њиховог оца сматра се муж њихове мајке. За ванбрачну децу та претпоставка нема основ. Зато се мора прибећи доказивањима и посредним, дакле несигурним, извођењима. Затим, постојање овог правила даје могућности злоупотребама, и пракса обилује примерима тих злоупотреба. То је навело неке законодавце да га укину. У совјетском праву оно је укинато прошле године. Али је истовремено, као што ћемо то видети, издржавање и васпитање ванбрачне деце преузела држава на себе. Главна сврха, да се детету осигура издржавање и васпитање, постигнута је на радикалан и потпун начин. Уместо издржавања добијеног путем тешких и несигурних судских процедура, у којима се у тежњи за остварењем једне правде ризикује да направи друга неправда — и то издржавање неизвесног, пошто отац, као што је то често био случај, може бити неспособан да осигура пристojно издржавање детета — дошло је сигурно издржавање од стране државе, која је сада у могућности да се посматра за свакога који има потребу за њеним старањем. Привидно, и ако се посматра само правило о истраживању очинства, законодавац је заузео став супротан ономе који је раније имао. Уистини, он је остао потпуно доследан својој основној мисли, а она је: да се ефективно осигура издржавање и васпитање деце. Држава, која располаже довољним средствима, у свом настојању да пружи ванбрачној деци потребну заштиту не оставља више да се постигне судским терањем несигурног оца. Нови закон о истраживању очинства гласи супротно старом закону, али им је основна сврха иста, и она је потпуно остварена новим законом. Мати је новим законом привидно лишена једног права које јој је давао ранији закон, а стварно она је новим законом добила садржину тог права.

Разликујемо, дакле, идеју и технику њеног остваривања. Ту мисао треба имати стално на уму кад се проучава историја совјетског законодавства уопште, а посебно она о браку. Као што се река, и када кривуда и мења свој правац, пробије увек напред и приближује свом ушћу, тако се и совјетски законодавац у сукцесивним текстовима увек руководио истим идејама, које је постепено остваривао.

Ја инсистирам овде, одмах у почетку, на овој мисли, пошто ми ограничено време не дозвољава да се на њу враћам са потребном опширношћу сваки пут кад би то иначе било нужно, при излагању разних промена које је совјетско законодавство претрпело током времена.

Промене које су прошле године извршене у совјетском породичном праву добијају свој правни смисао ако се посматра-

ју са тачке гледишта појачања породице и старања за мајку и децу. Њихова садржина може се најбоље разумети у поређењу са оним што им је претходило. Али није могуће изнети у оквиру једног предавања позитивно совјетско брачно право и његову историју. Ја ћу се с тога ограничити на излагање само неких важнијих питања, која се у главном могу груписати око питања закључења брака и питања престанка брака. После тога, на крају, ја ће бацити један поглед на остале мере и повластице у корист мајки и деце, и задржаћу се мало на измењеном положају ванбрачне мајке и ванбрачног детета.

Али пре него што пређем на прву групу питања, питања у вези са закључењем брака, баћићу један кратак поглед на међусобне односе супруга, дакле на садржину совјетског брака, поредећи га са браком како је обично био организован у грађанским законима.

Права и дужности супруга

Од прастарих времена односи између супруга заснивани су на две идеје: мужевљева власт и подређеност и зависност жене. Права и дужности супруга носе отисак те неједнакости. До недавна у већини законодавстава, а у неким и данас, муж и жена имали су у браку овај положај:

Ступајући у брак жена узима презиме мужа. Она постаје држављанин земље чији је држављанин муж. Место становања одређује муж, и жена је дужна ићи за њим. Муж треба да штити жену, а жена треба да је покорна мужу. Жена се не може бавити никаквим радом ни професијом без дозволе свога мужа. Она не може бити ни радница, ни глумица, ни књижевница, ни лекар, ако на то не пристаје њен муж. Још више, она не може располагати својом сопственом имовином без дозволе мужа. Она без те дозволе не може подићи никакву парницу за заштиту својих права. Супрузи су дужни један другом да буду верни, али повреда те дужности нема исте последице кад је дело мужа, као кад је дело жене. Француски крив. законик казни неверство жене од три месеца до 2 године затвора, а неверство мужа од 100 до 2.000 франака, па и то само ако издржава своју конкубину у брачном дому. Муж има право према § 350 старог српског кривичног законика да примени према жени „исправителне домаће мере“ Али је зато он дужан издржавати жену, старати се за њене потребе и штитити је.

Треба одмах потсетити да је оштрица ових законских текстова била знатно отупљена животом и његовим захтевима. Али, законски, постојала је велика неједнакост између мужа и жене.

Није овде место улазити у објашњење оваквог уређења односа између мужа и жене, а то није ни потребно. Ја потсећам да је у прво римско доба то објашњавано женском лакомисленошћу. Други су се позивали на ауторитет мужа, а неки су инсистирали на потреби да свака заједница има једног шефа. Разлике су биле у објашњењу, али већина се слагала у мишљењу да је мужевљева превласт потребна ради одржања чврстине породице.

Совјетско право полази од сасвим супротног схватања. У совјетском праву мужевљева власт не постоји. Основни принципи совјетског права у овој материји су једнакост и независност супруга. На совјетском праву осећа се да је оно дошло као оштра реакција на раније стање; због раније мужевљеве власти и подређености жене, оно нарочито истиче једнакост и независност супруга. Један совјетски правник истиче: „Наше законодавство садржи више закона који ослобађају веза, него закони који обавезују, ограничавају слободу. Оно се бори против окова прошлости, а не доноси нове окове“. Дакле, принципи су равноправност, слобода, и то се врло јасно осећа у свима одредбама совјетских законика о односима између супруга, о њиховим правима и дужностима.

Тако, ступајући у брак жена не мења презиме. Супрузи се могу споразумети и изјавити приликом регистрације брака, да желе да носе презиме мужа или жене, а могу и задржати сваки своје презиме. Место становања одређују супрузи заједно, и кад један супруг промени место становања, други није дужан поћи за њим. Начин вођења заједничког домаћинства одређује се узајамним споразумом супруга. У погледу избора рада и занимања, закон даје сваком супругу потпуну слободу.

Имовински односи супруга регулисани су на следећи начин: имовина коју је сваки супруг имао пре ступања у брак, остаје његова одвојена имовина. Оно пак што супрузи стекну у току брака сматра се заједничком имовином. То не значи да се у тренутку престанка брака та имовина дели на пола. Износ удела сваког супруга одређује у случају спора суд.

Најзад, супрузи су дужни да један другог издржавају у случају потребе. Обавеза издржавања не лежи само на мужу: и муж може тражити издржавање од жене, ако наступи случај потребе. Совјетски закони провели су и овде једнакост — овог пута у корист мужа. Право на издржавање од свог супруга има необезбеђени супруг ако је неспособан за рад, а исто тако и супруг способан за рад, ако је без уписења. То му право траје по престанку брака још за годину дана, ако се раније нису промениле околности које су га засновале. Нарочито треба истаћи

поступак, лак и брз, за остварење овога права. Најдаље за месец дана потребитом супругу биће одређена висина издржавања.

Из овог летимичног приказа одредаба о правима и дужностима супруга, види се одмах да је совјетски законодавац доследно спроводио своју мисао равноправности супруга и њихове независности, њихове слободе. У законодавствима других земаља брак се обично посматра са тачке гледишта права и, нарочито обавезе која ствара за једног и другог супруга. То је навело неке писце на западу да тврде да брак, како је организован у совјетском законодавству више није брак. Један од њих каже: „То чак није трансформација, то је уништење једне установе, која је до сада била основ породице и друштва...“ „Нестало је јединства дома“, вели нам исти писац на другом месту, „које је било обезбеђено у нашим законодавствима истинским и ефикасним везама управљеним против независности супруга у интересу брака“. Сличне оцене и тврдње могле су се и још се могу чути кад је реч о совјетском браку.

Оне су неосноване. Оне потичу из заблуде која идентификује брак са превлашћу мужа и потчињеношћу жене. Оне бракају чврстину породице са великом влашћу мужа. Али кохезиона сила једне заједнице може се наћи и ван власти и принуде. Што се брака тиче, она никад и није била једино у свемоћи мужа. Има и других, моралних економских, социјалних сила које брак одржавају, и без њиховог садејства мужевља власт би била немоћна да га одржи. Совјетски законодавац није мислио да чврстина породице зависи од мужевље власти. Он је сматрао да ће породица наћи сигурнију основу у слободи и равноправности супруга и њиховом узајамном разумевању. Затим, врло практичан и ефикасан начин на који је организовано остварење обавезе супруга да издржавање даје породици, како је организована у совјетском законодавству, много стварнију садржину него што је има породица организована на традиционалним основима. Законске обавезе не значе много ако није предвиђено све што треба за њихово остварење. Наши закони предвиђали су да је муж дужан старати се за потребе своје супруге, бранити је и заступати, али, практично говорећи, то га није спречавало да своју жену напусти необезбеђену кад год је хтео. По томе како је у совјетском праву организовано остварење обавеза издржавања супруга и деце то није могуће. И стога је с правом пажња многих страних правника била привучена на овај изглед совјетске породице, и многи су указали на то као на пример који би требало имитирати.

То је садржина брака по совјетском праву, тако су уређени односи између супруга.

Видимо сада како брак постаје, како се он закључује.

Закључење брака

У погледу начина закључења брака совјетско законодавство прошло је кроз неколико фаза. Ако не водимо рачуна о мањим изменама, и разликама између закона појединих савезних република, може се рећи, углавном, да је оно прошло кроз три фазе: прва, у којој је установљен грађански брак и донет закон о матичним књигама, браку породици и старатељству од 1918 године чије су установе добиле своју дефинитивну форму у законик у РСФСР о матичним књигама о браку, породици и старатељству, који је ступио на снагу 1923 године; друга, која почиње закоником о браку, породици и старатељству, који је ступио на снагу 1 јануара 1927 године; и трећа, започета указом Президијума Врховног совјета 8 јула 1944 године.

Одмах у почетку револуције, децембра 1917 године уведен је за убудуће обавезан грађански брак. Само том грађанском браку закон је признавао право постојања. Само он даје човеку и жени положај супруга и само он производи права и обавезе који потичу из брака.

Грађански брак по законик у од 1923 године је формалан уговор. Саме формалности закључења брака су ове: Будући брачни другови треба да дођу код нарочитог чиновника који води матичне књиге, да докажу свој идентитет, поднесу писмену изјаву да у брак ступају слободно и да за њихов брак не постоји никаква сметња и да изјаве да желе закључити брак. Чиновник уписује њихову изјаву у регистар закључених бракова, онда им је чита и изјављује да је у име закона између њих закључен брак. Упис изјаве супруга у регистар закључених бракова је битна формалност и после уписа вереници су брачни другови са правима и обавезама које по закону проистичу из брака. Без тог уписа нема брака и лица која стварно живе брачним животом; не сматрају се за супруге, ако њихов однос није регистрован.

Закоником од 1927 године начин постанка брака сасвим је измењен. За то није више нужна никаква форма. Да би био пуноважан, брак не мора бити регистрован. Свака форма је избрисана. Брачна веза почива искључиво на сагласности човека и жене да живе брачно. На тај начин појам брака је знатно проширен; фактички заједнички живот постао је брак и деца рођена у таквим фактичким заједницама нису више ванбрачна већ брачна.

Законик од 1927 године није укинуо регистровање брака. Он га је задржао, али оно више није обавезно. Закон наглашава у самом почетку да је и у општем интересу, и у интересу супруга, да свој брак региструју. Упис у регистар склопљених

бракова осигурава супрузима могућност да свој брак лако докажу и на тај начин лако заштите своја лична и дечја имовинска права и интересе. Регистрација је неоспоран доказ да брак постоји. Али она није услов за постојање брака, како је то било по законнику од 1923 године. Лица која живе у нерегистрованом браку су исто тако супрузи као и она у регистрованом. Од њих зависи хоће ли свој брак регистровати и она могу то учинити кад хоће, наводећи време фактичког заједничког живота.

Што се тиче доказа нерегистрованог брака, то може понекад бити мало теже. Тешкоће нема док супрузи живе и признају се за брачне другове. Њихова је изјава довољна. Створен вољом странака брак постоји и одржава се том вољом. Њеним постојањем он се и доказује. Али суд може утврдити да постоји брак и независно од изјаве странака. Он то може учинити из разних околности које указују на постојање брака. Законик наводи неколико таквих околности: факт заједничког живота, постојање у том животу заједничког газдинства, исказивање супружанских односа пред трећим лицима, у личној преписци и другим документима. Суд може узети као доказ постојање брака, према околностима, и чињеницу узајамног материјалног помагања, и заједничког васпитања деце и слично. То је само неколико примера индиција, из којих се може извести постојање брака. Али то нису једине индиције. Судија је слободан да цени у сваком случају да ли постоји брак или не.

Који је био разлог ове реформе? Ако се загледа у припремне радове и врло дуге и живе дискусије које су претходиле доношењу законика од 1927 године, онда ће се видети да је ова промена, као и друге промене које је донео законик од 1927 године била смишљена у циљу што потпуније и што боље заштите интереса жена и деце. У мотивима уз пројект реформе од 1927 године стоји: „Законик од 1923 обратио је пажњу на организацију уписа бракова у регистре, закључених бракова; садашњи пројект оставља по страни питање форме и задржава се на садржини, то ће рећи брачним и породичним односима... Наш пројект концентрише своју пажњу на најслабије чланове у породици и браку. Наш пројект сматра званично регистровање брака само као техничко средство да се констатује постојање једне чињенице, да се она докаже на прецизан начин у случају кад би било потребно бранити своја права, на пр. приликом тражења издржавања, наслеђа итд. Пројект установљава са свом потребном јасноћом једнакости права и дужности које потичу из брачних односа независно од сваког регистровања. Параграфи којима се одређују права супруга и деце кажу да лица која се налазе у фактичким брачним односима имају иста права као и они чији су односи регистровани, са том разликом

што нерегистровани супрузи треба да докажу постојање брака, док регистровани брачни другови имају унапред спремљен доказ“.

У указу којим је законик од 1927 године санкционисан и којим је наређено његово увођење у живот од 1 јануара 1927 стоји да је законик донет у циљу „осигурања интереса мајке а нарочито интереса деце, и изједначења супруга у имовинским односима и односима васпитања деце“.

Дакле, заштита мајке и детета. Свака жена која брачно живи са неким човеком има положај и права законите супруге; свако дете рођено од лица која живе у заједници је увек брачно. Брачни друг, иако брак није регистрован, је законит муж и законит отац, и он не може напустити жену и дете без последица по себе. Он ће бити одговоран и дужан да им да издржавање. Скоро свака мајка постала је законита супруга, а скоро свако дете је законито. Довољно је да је заједнички живот трајао извесно време. На тај је начин измењен положај великог броја мајки и деце, и дата им широка законска заштита.

Сврха реформе од 1927 године је јасна, али је предложена мера још у почетку наишла у Совјетском Савезу на отпор. Критика пројекта била је врло жива. Многи су устали против укидања обавезног уписа у регистар склопљених бракова. Указивано је да пошто закључење брака није јавно, и не констатује се службено, једно лице ће моћи имати више домаћинстава и више брачних другова истовремено. Затим, речено је да неформалан брак ствара врло слабу и лабаву везу између брачних другова, која може сваког часа врло лако престати. Совјетски закон треба да штити само брак закључен с обзиром на дуг заједнички живот и подизање деце. Критика је нарочито инсистирала на томе да предложени закон може довести у опасност интересе жене и детета које баш жели да заштити. Свака жена која живи у заједници са неким човеком постаје законита супруга и њена деца су брачна, то је истина, али каква је корист од права које се не може остварити? Човек коме је омогућено да лако ствара брачне заједнице ускоро неће бити у стању да одговори свим својим обавезама. Жена и деца добиће лако пресуду против њега, али је најчешће неће моћи остварити.

Критике неформалног брака нису биле без основа, али су губиле из вида главну сврху реформе, а то је да се путем закона прокламују за брачне другове, са правима и обавезама која отуд потичу, и лица која живе у нерегистрованој заједници. На тај се начин несумњиво побољшава правни положај нерегистрованог брачног друга, а то практично значи жене. Истовремено је побољшан и правни положај деце из таквих заједница. Проблем заштите интереса жене и деце био је постао

актуелнији. Одмах после револуције, најактуелнији проблем у области брака био је увођење лаичког, грађанског, брака. Нису била занемарена ни остала питања, али је лаицизирање брака тада било најпрешњије. Доцније, када је грађански брак био сасвим заменио конфесионални брак, једна је етапа била пређена, питање форме брака није више било актуелно, и његово место заузело је питање садржине. У званичним мотивима уз пројект који је постао законик од 1927 године, чији сам један пасус малочас навео, стоји и ово: „Закон од 1923 конструисан је као закон којим се организује лаички брак; наш пројект концентрише своју пажњу на најслабије чланове у породици и браку“.

Заштита тих најслабијих тражена је приликом реформе из које је изашао законик од 1927 године, у проширењу појма брака на фактичке заједнице, и давању законске заштите — коју је дотле уживао само законити брак — и фактичком браку.

Уосталом, неформални брак није таква новина како се обично претставља. Некада у римском праву закључење брака није било скопчано ни са каквим формалностима. Довољна је била сагласност странака. Брак је био обичан уговор и он је трајао док су то хтели муж и жена. Могао је престати по њиховом споразуму, а могао је престати и једнострано, вољом једног супруга. Власт, ни судска нити која друга, није се мешала ни у постанак ни у престанак брака. Брак је био потпуно приватна установа, зависна од воље појединаца. Како је било у Риму, било је у многим другим друштвеним срединама. И хришћанске цркве дуго су сматрале брак као обичан уговор, и нису захтевале да се њихови припадници венчају у цркви да би брак постао. Благослов брака, који се среће у првим вековима хришћанства нема никакве везе са постанком брака. Тек је Јустинијан у VI веку увео за извесна лица могућност закључења брака у цркви, а тек од 893 године брак неких лица био је законит само ако је било извршено венчање у цркви. Доцније је та мера проширена још на нека лица, а 1306 године устављена је у источној цркви. На Западу, католичка црква остала је дуже времена на становишту да је за постанак брака довољна сагласност будућих супруга, те да за то није потребна никаква радња цркве. Тек 1563 године одлучено је на Тридентинском сабору да се брак има закључити у цркви, у присуству свештеника. И тако је од обичног уговора брак постао формалан, свечан уговор. У неким земљама, као што су Шкотска и неке државе у Америчким сједињеним државама, брак је и данас неформалан уговор.

Реформа која је у Совјетском Савезу извршена законом од 1927 године требало је у ондашњим приликама да послужи

сврси што боље заштите жене и деце. Међутим, прилике су се доцније измениле. Држава, оснажена реконструкцијом свих грана националне економије, стекла је потребна средства да би се могла непосредно заинтересовати за мајку и дете и ефикасно их обезбедити. У уставу од 1936 године наглашено је да жене имају иста права као и мушкарци, и да је могућност вршења тих права за жене осигурана, између осталог, путем „државне заштите интереса мајке и детета, давањем плаћеног отсуства жени у случају трудноће, широком мрежом породилишта, дечјих јасли и вртова“. Промењене прилике, нарочито способност државе да сама помогне својим средствима обезбеђење интереса мајке и детета, а свакако и искуство дотле стечено, учиниле су да совјетски законодавац напусти систем закона од 1927 године и врати се систему обавезног уписа бракова у регистар склопљених бракова.

Ова реформа извршена је указом Президијума Врховног совјета од 8 јула прошле године. Проблем заштите интереса жене и детета решен је на други, шири и сложенији начин. Ја ћу се вратити мало после на цео склоп мера заштите мајке и детета и изнети главне црте решења садржаних у указу од јула 1944 године. Тада ћемо моћи видети боље како се мера која се тиче начина закључивања брака појављује у целом саставу реформи и боље сагледати њену праву физиологију. Сада ћемо је погледати саму за себе.

По чл. 10 Указа, права и обавезе супруга произилазе само из регистрованог брака. То значи да се нерегистровани брак више не сматра за брак. Не сматрају се брачним друговима лица која живе у фактичној заједници.

Има још нешто више: према ставу другом истог члана „лица која су се фактички налазила у брачним односима до доношења ове одлуке, могу означити своје односе путем регистровања брака уз указивање трајања фактичког заједничког живота“. То значи да лица која су била у фактичком браку, и била брачни другови, и имала права на обавезе супруга, престају то бити ако свој брак не региструју. Совјетски законодавац није се устезао да прошири домашај нове реформе и на ситуације које потичу из прошлости и да њихову даљу законитост стави под нов услов.

Дакле, да би постојао, брак мора бити регистрован. Регистровање не служи више само за обезбеђење доказа брака — оно је услов за постојање брака, а то је нешто друго и нешто много више. Њиме се не само доказује брак, него и ствара.

Што се самог регистровања тиче указом од 1944 године предвиђено је да се поступак закључења брака има направити свечаним. Њим је наређено Савету народних комесара СССР да

предвиди „увођење свечаног начина извођења регистрације, одређивање нарочитих просторија за то и њихово уређење“. На тај је начин склапање брака постало формалан, свечан чин.

Издајање законитог брака од фактичког брака и признавање својства супруга само лицима која су регистровала свој брак је једна крупна мера са замашним последицама. У будуће се јасно разликују две врсте односа брачних и ванбрачних. Породица заснована браком учвршћена је и у њеном оквиру обезбеђена је јаче ситуација жене. Супрузи су тежње везани што ћемо нарочито видети кад пређемо на питање развода брака, и на тај начин њиховој деци осигурана могућност оне заштите коју даје породица. То не значи да је положај деце рођене ван брака погоршан. На против. Деца рођена од родитеља који нису у браку уживају и даље, као и раније, у Совјетском Савезу иста права као и деца која су рођена од лица која се налазе у браку, па и право на издржавање и право на наслеђе. Само, уместо да их остави са теоријским и сумњивим правом на издржавање од несавесног оца, који избегава да изврши своју дужност, совјетски законодавац је обезбедио ту децу, општим, државним средствима. Он је, као што сам већ изнео забранио прошле године мајци да тражи да се судским путем утврди ко је отац детета и да од њега тражи издржавање. Разуме се да ако отац сам призна дете за своје, оно има према њему, и иначе, иста права као и брачна деца.

Дакле, брачни односи су издвојени, и везе између супруга појачане. Испитивање развода брака у Совјетском Савезу то ће нам потврдити.

Развод брака

Развод брака у совјетском законодавству прошао је кроз промене паралелне онима кроз које је прошао начин закључења брака. Он је био регулисан на разне начине у три маха. Прво, одмах после Револуције у текстовима који су са извесним изменама постали законик од 1923 године, затим у законнику од 1927 године, и најзад указом Президијума Врховног совјета од прошле године. У сва три текста начела су остала иста, исте су и побуде које су руководиле законодавца, али се начин примене постављених начела мењао.

Совјетски законодавац хтео је да супрузима очува њихову слободу. Супрузима, којима је заједнички живот постао неподношљив, треба омогућити да га прекину. Од брака створеног слободним пристанком не треба направити неподношљиву тамницу. Али, ако је водио рачуна и о његовим обавезама,

нарочито према деци и другом супругу. Како је решен тај проблем?

Законик од 1923 године предвиђао је два основа за развод брака: споразум супруга и једнострану жељу једног од њих.

Развод брака на основу споразума супруга није новина у законодавству. Њега познају нека страна законодавства. Али док је у другим законодавствима развод брака на основу споразума супруга компликован, тежак и скопчан са великим трошковима, у совјетском законнику од 1923 године он је био једноставан. Било је довољно да супрузи дођу пред суд и изјаве своју сагласност да се разиђу и суд је изрицао развод и предавао супрузима уверење о разводу. Супрузи су могли отићи, место у суд, код органа који је регистровао њихов брак и изјавити му своју сагласност да се разведу; овај је уписивао развод у матичне књиге и издавао им уверење о разводу.

Други основ за развод брака је жеља једног супруга да се разведе. Законодавац је сматрао да се брак не само заснива већ и одржава сагласношћу воља супруга, и да нема основа за даље постојање брака ако један од супруга не жели да у њему остане. Развод на основу жеље једног од супруга требало је тражити од суда. Али се није морао наводити никакав узрок због кога се развод тражи: довољно је било што га један супруг жели, и суд га је био дужан изрећи без истраживања мотива из којих та жеља потиче. Законодавац је очигледно дао превагу слободи супруга и хтео пре свега њу да обезбеди и заштити.

Улога суда је, дакле, била мала и скромна. Он није имао да цени мотиве супруга, он је био ограничен на просто констатовање жеље супруга и изрицање развода.

Закоником од 1927 године развод брака је још више упрошћен. У њему се каже: „За живота супружника брак може бити раскинут према обостраном престанку супружника или према једностраној жељи од њих“. За развод брака није се захтевала више никаква формалност, па ни захтев суду да констатује развод. Суд више није играо никакву улогу у разводу брака. Као што су по том законнику, сами својом вољом формирали брак, супрузи су га могли и раскинути. Њихова слобода у том погледу била је потпуна и без икаквог ограничења. Супрузи чак нису били дужни да региструју престанак свог брака. Они су то могли да учине, ако су хтели, и на тај су начин добили сигуран доказ да је брак престао. Али ако они то нису хтели, ништа их на то није обавезивало.

Овај систем био је логичан и у складу са начелом слободе појединаца, али је у пракси омогућавао злоупотребе. Он је омогућавао раскид брачне везе кад год се хтело. Систем је из-

лагао другог супруга, а нарочито жену, и децу опасности да буду напуштена сваког часа. То није морало да буде, али је могло да буде. Законом је, истина, била предвиђена обавеза издржавања потребитог супруга за извесно време и после развода брака, што је било нарочито потребно и корисно за жене. Затим, Закон је предвиђао врло јасне и велике обавезе на терет родитеља, што стварно најчешће значи на терет оца, ради осигурања издржавања деце. Закон, који је и сад на снази, наређује да се при досуђивању издржавања одузима лицу дужном да даје издржавање $1/4$ зараде за издржавање једног детета, $1/3$ за издржавање два детета, $1/2$ за издржавање три детета или више деце. То није мало, теоријски али која је корист од тога, практично говорећи, ако је човек закључио више бракова један за другим, без много размишљања, пошто му је то било могућно, и у сваком од њих имао деце? Није свакоме лако да издржава једну породицу; како онда издржавати више бивших жена и деце рођене са њима? Проблем је: како да се очува слобода сваког супруга и да му се омогући да иступи из брака, а да се истовремено обезбеде интереси другог супруга, практично жене и деце, — а он није решен тиме што се дозвољава развод по вољи и без икакве контроле и намећу обавезе издржавања другог супруга и деце.

Ови разлози нису, вероватно, били без утицаја на реформу извршену у овој материји прошле године. Промене које су тад извршене у области развода брака су значајне.

Пре свега развод се више не може извршити једноствним споразумом супруга или једностраном жељом једног од њих. У будуће развод брака може изрећи само суд и то у јавном поступку.

Поступак има две фазе и у свакој се развија пред другим судом. У првој фази поступак се развија пред народним судом и почиње подношењем изјаве о жељи да се брак раскине. Али више није довољна проста изјава жеље да се брак разведе. Потребно је, и то је друга значајна новина ове реформе, да се наведу мотиви из којих се жели развод. Народни суд не може изрећи развод брака. Главни део његове улоге састоји се у покушају измирења супруга. Често се тражи развод брака без стварних разлога и противно добро схваћеним интересима једног и другог супруга. Супрузи разуме се, морају доћи лично на позив суда на мирење. Да би суд могао са више изгледа на успех приступити мирењу дато му је право да испитује мотиве наведене за развод брака.

Ако народни суд не успе у своме настојању да супруге измири онда је прва фаза поступка завршена и може почети друга. Ја кажем може, пошто не мора. Јер, поступак се не про-

дужава по службеној дужности. Ако жели да до развода дође, супруг који је прекинуо поступак поред народним судом мора поднети нову претставку за развод брака суду вишег степена, а то је обласни, покрајински, окружни, градски или Врховни суд савезне и аутономне републике. У овој подели надлежности огледа се несумњиво жеља да се обесхрабре они који су склони на брзе и неразвишене поступке.

Виши суд испитује мотиве за развод брака. Он испитује да ли су наведене чињенице довољно тешке да би требало изрећи развод брака. Ако суд нађе да наведене чињенице нису довољне да оправдају развод брака, он ће одбити тужиоца од тражења и оставити брак на снази. Он ће изрећи развод брака, како указ каже, само ако утврди да је неопходно да се брак разведе.

На тај начин је развод брака, који је до указа од јула прошле године у потпуности зависио од супруга, пренет у надлежност суда. Да ли ће брак престати, зашто, кад и како, — све је то зависило од супруга, или једног од њих. Сада је жеља супруга стављена под контролу суда. Поступак се мора одвијати пред њим, суд изриче развод брака, и последње и најважније, он цени да ли је нека чињеница довољна да мотивише развод брака.

Најновије совјетско законодавство не фаворизира развод брака. Развод је отежан читавим низом мера. Поред поступка који се обавезно мора одвијати пред судовима, наређено је да се овако покретање поступка за развод брака има објавити у месним листовима о трошку оног супруга који је покренуо поступак. Високе таксе предвиђене за развод сигурно га не олакшавају. Супруг који покрене поступак има да плати у почетку поступка 100 рубаља, а суд кад изрекне развод наређује да један или сваки супруг плати од 500 до 2.000 рубаља.

Ја сам раније поменуо да по совјетском праву необезбедени супруг који је неспособан за рад има право да тражи издржавање од другог супруга. Указао сам на врло лак и брз поступак за остварење овог права, пошто најдаље за месец дана има да буде одређена од стране надлежне власти висина издржавања. То што важи за време трајања брака, важи и после развода: потребити супруг долази лако до утврђења свог права на издржавање, које после развода траје само извесно време, највише годину дана.

Што се тиче деце, суд који изриче развод брака одлучује код кога ће од разведених супруга које дете остати, као и који од родитеља и у којој мери сноси трошкове издржавања детета. Ја сам раније поменуо да је норма да се за издржавање

једног детета одузима родитељу 1/4 зараде, за два детета 1/3, за три детета или више деце 1/2 зараде.

Ако сада бацимо један скупни преглед на реформу извршену у совјетском брачном праву прошле године, онда заиста, видимо да је њена главна одлука, појачање породице и заштита мајке и деце. Удате жене, мајке и деца имају више сигурности. Када указ од 8 јула 1944 године буде преведен у законодавства савезних република, што је у некимa већ учињено, онда ће се то видети прецизније и конкретније.

Мере заштите мајке и детета

Али совјетски законодавац није се ограничио на то да побољша и осигура положај мајке и детета мерама које се односе на ојачање породице. Породица, упркос тога, може не бити у могућности да задовољи потребе деце. Затим, има деце рођене ван брака.

Совјетски законодавац узео је да реши цео склоп питања заштите мајке и детета, и у низу мера које је предузео, реформе у брачном праву појављују се само као неколико детаља, важних у то нема сумње, али не и јединих.

Није могуће приказати све те мере у оквиру једног предавања, а још мање при његовом крају. Ја ћу се ограничити да изнесем само неколико главних момената, обавештења ради, и не улазећи у проблеме, и то само да би се боље сагледао смисао и значај изнетих реформи у области брака. Све те мере чине једну целину и узајамно се допуњују и објашњавају а све имају исту подлогу: стварање за мајке и децу и стварање јаким породица са много деце.

Те мере се састоје у следећем:

За мајке које имају више од два детета предвиђене су знатне новчане помоћи. За неудате мајке предвиђена је помоћ већ за прво дете.

Бремените жене имају право на пет недеља отсуства пре порођаја и шест до осам недеља после порођаја, уз наплату помоћи на рачун државе.

Од четвртог месеца бременитости жене се не могу употребљавати за прековремени рад; жене које доје не могу се одређивати на ноћни рад.

Родитељи са троје и више деце уживају 50% попушта за смештај деце у дечјим забавиштима и јаслама.

У Совјетском Савезу постоје многобројни домови за матере и децу, домови за сиромашне бремените неудате мајке породилишта, врло разграната мрежа дечјих установа, забавишта,

дечјих јасала, вртова, кухиња, лечилишта, амбуланти и сличних установа. Наређено је проширење мреже свих тих установа, тако да се може одговорити свим захтевима.

Установљен је порез на нежењене и неудате и грађане који имају једно или два детета, и то за мушке од 20 до 50 године, а за женске од 20 до 45 године. Висина пореза износи од 1/2% до 6% од укупног дохотка.

Као признање мајкама које имају више деце установљена је „Медаља материнства“ за мајке са петоро или шесторо деце, орден „Материнска слава“ за мајке са седморо, осморо и деветоро деце, и почасно звање „Мати херојка“ које се даје мајци која је родила и подигла десеторо деце. Уз ово почасно звање иде и орден истог имена и повеља Президијума Врховног совјета.

Немогуће је задржавати се на овим питањима. Ја ћу се ограничити на неколико појединости о новчаним помоћима мајкама.

У Совјетском Савезу мајке са више деце уживале су и раније државну помоћ, али је та помоћ прошле године знатно проширена и повећана. Помоћ су раније уживале мајке са више од шесторо деце. Сада право на помоћ имају све мајке које имају више од два детета и та помоћ се повећава са повећањем броја деце. Тако, по рођењу трећег детета мати добија 400 рубаља; по рођењу четвртог, 1.300 рубаља и 80 рубаља месечно; петог, 1.700 рубаља и 120 рубаља месечно; шестог 2.000 рубаља и 140 рубаља месечно; седмог, 2.500 рубаља и 200 рубаља месечно; осмог, 3.500 рубаља и 250 рубаља месечно; итд., тако да мати са десеторо деце добија при рођењу сваког следећег детета 5.000 рубаља и 300 рубаља месечно. Месечна помоћ се исплаћује почев са другом годином рођења детета, па све до навршетка пете године.

То је помоћ коју имају удате жене и удовице, дакле мајке чија су деца рођена у браку. За ванбрачне мајке постоје посебне одредбе. Ванбрачна мајка ужива помоћ већ за прво дете, и то у износу од 100 рубаља месечно; за двоје деце она добија 150 рубаља, а за троје и више деце по 200 рубаља месечно. Ова се помоћ исплаћује све док дете не наврши дванаест година живота. Али то није све. Поред ове нарочите помоћи, све оне мајке које имају троје и више деце ван брака имају још и право на помоћи предвиђене за удате жене са троје и више деце. Оне, дакле, уживају редовну помоћ коју имају све мајке са више од два детета, и уз то још и нарочиту помоћ предвиђену само за њих. Поред тога, ванбрачне мајке могу сметити своју ванбрачну децу у државни завод за васпитање, који је дужан да их прими на издржавање и васпитање на рачун државе.

Као што се види, реформа од 1944 године показује, поред велике помоћи мајкама са више деце, још и нарочиту помоћ и старање за ванбрачну децу. Узето само за себе, старање за ванбрачну децу је потпуно разумљиво. Деца рођена у браку имају мајку и оца да се старају о њима, а она која су рођена ван брака, или бар већина од њих, практично говорећи, имају само једног родитеља, мајку. Уместо да ванбрачну мајку и дете остави са теоријским и проблематичним правом на издржавање од стране ванбрачног оца, совјетски законодавац је пренео на државу старање о деци рођеној ван брака. Тако, издржавање те деце не зависи више од тога да ли ће се од њиховог оца моћи наплатити потребне суме, и ако се наплате, да ли ће бити довољне, пошто се може догодити да их треба разделити на више деце од разних мајки.

Ове знатне државне мере помоћи ванбрачним мајкама и мере за издржавање и васпитање ванбрачне деце објашњавају довољно зашто је у Совјетском Савезу укинута право мајке да доказује ко је отац њеног детета и да тражи издржавање од њега. Совјетски законодавац је нашао решење питања заштите ванбрачног детета и мајке на другом, сигурнијем плану, плану државне помоћи и акције. Ако се томе дода, као што сам већ поменуо, да је утврђивање очинства увек несигурно и да може бити повод за разне злоупотребе, онда је разумљиво зашто га је совјетски законодавац укинуо.

То су главне линије програма који садржи указ Президиума Врховног совјета од 8 јула 1944, и према коме поједине савезне републике треба да изврше измене у своме законодавству. У историји совјетског породичног права он обележава једну важну етапу. Разноврсне крупне мере које се њиме наређују повезане су међу собом циљем, чијем постигнућу су намењене. Увођење свечаног закључења брака, отежавање развода брака и његово стављање под контролу суда, забрањивање истраживања очинства, државно старање о ванбрачној деци, обилне помоћи мајкама са више деце, повластице за бремените жене и друге мере, — све то има за сврху да пружи што ефикаснију помоћ жени и детету.

(Архив за правне и друштвене науке, 1945., књ. I)

A SUMMARY

MARRIAGE REFORM AND THE LEGAL PROTECTION OF CHILDREN AND THEIR MOTHERS IN THE U.S.S.R.

The article „Marriage Reform and the legal protection of children and their mothers in the U.S.S.R.” was originally delivered in the form of a speech in the Society for Cultural Cooperation between Yugoslavia and the U.S.S.R. on the 3rd July 1945. and was devoted to the analysis of the significant changes taking place in Soviet law in respect of the provisions pertaining to family law in 1944. as well as the measures offering better legal protection to mother and child.

The underlying idea of the undertaken measures is the legal protection of women in general, and especially mothers and their children; this intention has always been present in Soviet legislature, regardless of the technique of its realisation, which had changed throughout history.

As far as the marital partners are concerned, the main principles of Soviet law are equality and independence of these two parties. The consistency of implementation of these principles evidences that there is in this national law „a sharp reaction to the previous state of affairs”. It is particularly stressed that there is an efficient method of realisation of the responsibility of the marital partners to give financial support to the family — alimony in case of divorce.

The author points to the phases through which Soviet law has gone in respect of the manner of entering into marriage. Notably characteristic is the period 1927. — 1944., during which it was made possible that common law mothers become legal marital partners and each such child legitimate. But, it soon appeared that there is no benefit from a law which cannot be effective, for simple ways of getting married lead to a state in which responsibility for undertaken obligations is not possible. By the Decree of 1944. common law marriage was abolished and registered marriage established. The Decree provided for the retroactive implementation of this form of marriage. Marital relations are separated from common law relations. The common law mother is prohibited from taking legal action for the ascertaining of the father of her child.

Similar changes have been made in respect of the divorce of marriage although the set principles have remained the same. The simplified divorce proceedings from previous phases are succeeded by the provisions of 1944., authorising the court to dissolve the marriage in public proceedings. Divorce is made difficult by a number of measures, so that married women, mothers and their children had more security.

A number of measures are directed at the establishment of compact families with numerous children. One measure pertains to the financial support of mothers with children (whether legal or illegal), the leave from work scheme, subsidy for the day care of children in appropriate institutions as well as special bonuses for mothers with a larger number of children. There are separate provisions for common law mothers with children, which in itself explains the abolishment of the right of the common law mother to take legal action for the purpose of ascertaining the father of her child.

RÉSUMÉ

LA REFORME DU MARIAGE ET LA PROTECTION DES ENFANTS ET DES MÈRES DANS L'UNION SOVIÉTIQUE

L'article „La réforme du mariage et la protection des enfants et des mères dans l'Union Soviétique”, a été d'abord exposé sous forme de conférence à la Société de la collaboration culturelle avec l'Union Soviétique, le 7 juillet 1945, il a été consacré à l'analyse de modifications importantes que le droit soviétique a entreprises dans le domaine du droit familial en 1944, ainsi qu'aux mesures qui sont prescrites dans le but de la protection plus complète de la mère et de l'enfant.

L'idée fondamentale des mesures entreprises est la protection de la femme et en particulier de la mère et des enfants, qui est toujours restée présente dans la législation soviétique, sans égards à la technique de sa réalisation qui changeait historiquement.

Dans les rapports des époux les principes fondamentaux du droit Soviétique sont l'égalité et l'indépendance des époux. L'esprit de suite de l'application de ces principes fait ressortir que dans ce droit on sent „la réaction violente contre l'état antérieur”. En particulier est accentué le mode efficace de la réalisation de l'obligation des époux de se charger de l'entretien de la famille.

L'auteur attire l'attention sur les phases par lesquelles est passé le droit soviétique en ce qui concerne le mode de la conclusion du mariage. En particulier est caractéristique la période de 1927 à 1944 quand par le mariage factice il est devenu possible que chaque mère devienne la femme légitime et chaque enfant un enfant légitime. Or, comme on s'est rendu compte qu'il n'y a aucune utilité du droit qui ne peut être réalisé la conclusion facile du mariage aboutit à un tel état quand on ne peut plus réaliser les obligations, par le Décret de 1944 le mariage factice a été aboli et le mariage enregistré a été établi. Le Décret prévoit l'application rétroactive de cette forme du mariage. Les rapports conjugaux sont séparés des rapports extra-conjugaux. A la mère naturelle il est interdit de déterminer par la voie judiciaire qui est le père de son enfant.

Les changements analogues suivaient aussi le divorce quoique les principes établis n'ont pas subi des modifications. Le divorce simplifié des phases précédentes remplace les dispositions de 1944, qui autorisent le tribunal de prononcer le divorce dans la procédure publique. Le divorce est rendu plus difficile par une série de mesures, de sorte que les femmes mariées, les mères et les enfants ont plus de sûreté.

En particulier se développe une série de mesures dirigées dans le sens de la création de fortes familles avec beaucoup d'enfants. Elles comprennent l'aide pécuniaire aux mères avec des enfants (légitimes ou naturels), la possibilité d'être absent au travail, la réduction pour l'établissement dans les institutions pour enfants, ainsi que, des récompenses spéciales pour les mères avec un grand nombre d'enfants. En particulier est assurée la mère avec des enfants naturels ce qui explique l'abolition du droit de la mère de désigner le père naturel de son enfant.